

ri stremi humboldtski projekt in ki ni le v doseganju spoznanja s strani posameznikov, temveč tudi v izoblikovanju subjekta, ki ga v celoti legitimirata vednost in družba.«⁵

Priča smo kumulativnemu učinku dosedanjih družbenih sprememb rasti in adaptacije izobraževalnih sistemov, za našo poanto pa so odločilna gibanja v visoko razvitih državah. Izobraževanje je v kontekstu oblikovanja informacijske družbe, preoblikovanja ekonomije z daljnosežnimi posledicami itn., kot smo že rekli v drugačnih kontekstih v tej knjigi, dobilo pomembno mesto kot strateško področje. Toda hkrati sta dinamika in kompleksnost družbenih sprememb začrtali mejo učinkovitosti načrtovanih modelov v dolgoročnem pogledu. To se preprosto najjasneje kaže v problematiki poklicev, saj je glede na relativno dolge izobraževalne cikle skoraj nemogoče predvideti potrebe na koncu izobraževalnega ciklusa.

Ko govorimo o dilemah med znanjem in hotenjem, med učenjem in npr. moralnim zorenjem ali socializacijo, imamo opravka s pojmovnimi pari v območju vedenja in delovanja pod označevalcema resnice in pravice. Skratka, vsa ta diskurzivna dediščina 19. stoletja, ki neizbežno ostaja del razumevanja vzgojno-izobraževalnega procesa, se mora soočiti z iluzoričnostjo »tretjega člena«. Poenotenje obeh strani v »produkt«, torej subjekta, se izkaže za nemogoče. Strukturalistična filozofija je že v šestdesetih in sedemdesetih letih temeljito premislila o vprašanju Subjekta z veliko začetnico in povzročila pravi prevrat v podedovanem pojmovnem sistemu. Tu sicer ne nameravamo razpravljati o tej filozofski materiji, opozarjamo samo na konceptualni odgovor, ki se zarisuje v njej. V območje filozofskega pojma subjekta se na »empirični« ravni vpisujejo take kategorije, kot so psihološka osebnost, sociološki posameznik, antropološki človek itn. Postmoderni kontekst, ki ga lahko razumemo hkrati kot transformativni preskok in napredek vsega od znanosti do tehnologije vsakdanjega življenja in ga hkrati lahko dolžimo zaradi fragmentarizacije eksistence ali ga navsezadnje razglamo za predstopnjo končne katastrofe, je v pogledih z vseh teh gledišč neobvladljivo kompleksen. Če kdaj, je prav v tem kontekstu postalo jasno, da ga ni mogoče proizvajati po načrtu iz enega središča in da ni take subjektivnosti, ki bi to mesto lahko zasedla. Pojem »celote« v takem kontekstu izgublja pomen: vsaka »celota« je samo nekaj delnega. Na politični ravni je ta kontekst pravzaprav dopolnjena demokracija.

Vsi ti vidiki, med katerimi so tudi tisti, ki jih lahko opredelimo kot *strukturne determinante*, ki dejavnikom oblikovanja in preoblikovanja šol-

⁵ Jean-François Lyotard, *Postmoderno stanje*, 58.